

československá psychologie

časopis
pro psychologickou
teorii a praxi

ROČNÍK XXVI

ČÍSLO 3

1982

PSYCHOLOGICKÉ EXPERIMENTOVANIE KEDYSI A DNES¹⁾

DAMIÁN KOVÁČ

Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava

Storočnica psychológie ukázala nielen rozkošatenie tohto vedného oboru, ale pripomenula aj význam pečovania o korene, ktoré psychológiu vyživujú: experimentovanie. Dalo sa to cítiť už na samom XXII. medzinárodnom kongrese psychológie uskutočnenom r. 1980 v kolíske psychológie ako špeciálnej vedy – v Lipsku. Roku 1981 sa experimentálno-psychologická problematika dostala na fórum ďalších významných podujatí: V západonemeckom Bad Homburgu prebehlo medzinárodné sympóziu „Perspektívy psychologického experimentovania“. V rámci V. stretnutia psychológov podunajských krajín, zorganizovaného roku 1981 sovietskymi psychológmi, jedno zo siedmich sympózií nazvali jeho organizátori pristo experimentálne psychologickým.

Akcentovanie experimentálnych trendov v psychológii možno zaregistrovať aj pri vzniku nových psychologických časopisov za posledné roky; charakteristika „experimentálna“ sa dostala aj do menej tradičných oblastí, ako napr. „Journal of Experimental Child Psychology“, „Journal of Experimental Social Psychology“ pričom pôvodný „Journal of Experimental Psychology“ vychádza od roku 1975 v štyroch dieloch: „General, Animal Behavior, Human Perception and Performance a Human Learning and Memory“.

Problematike experimentovania sa v posledných rokoch začala venovať zvýšená pozornosť aj v širšie profilovaných časopisoch. Základné príspevky možno nájsť najmä v novom sovietskom časopise „Psychologičeskij žurnal“; v *Studia Psychologica* sa od roku 1981 rozvíja medzinárodná diskusia o metodologických problémoch psychológie, v ktorej je experimentovanie akýmsi „Leitmotívom“.

Možno v tendenciách oživiť experimentovanie v psychologických vedách vidieť príznaky objektívnych trendov vo vývoji psychologického poznania, alebo sú to len viac-menej náhodné javy vyvolané okolnosťami a iniciatívou jednotlivcov?

V pokuse, dať odpoveď na to, pokladáme za potrebné najprv pojmove očistiť terén, v ktorom sa chceme lepšie zorientovať.

Slovo experiment, na rozdiel od pôvodného latinského významu „experiri“ – skúsiť, okúsiť má dnes svoj hlavný význam bezpochyby vo vedeckej terminológii. Najvšeobecnejšie sa ním charakterizuje postup, pri ktorom sa pozorované

¹⁾ Príspevok je pretlmočením jedného z hlavných referátov na X. psychologických dňoch (Plzeň, 7. 9.–9. 9. 1981).

javy v kontrolovaných podmienkach zámerne menia v niektorých charakteristikách – premenných (pozri Parthey, Wahl, 1968).

V psychológii vzniklo v súvisi s experimentovaním vo vede viacero pojmov. K najfrekvencovanejším z nich patrí experimentálna psychológia a experimentálna metóda, k menej používaným experimentálny postup, experimentálny plán. Žiaľ, mnohí psychológovia zatiaľ nepostrehli, že práve najzaužívanejšie z nich stratili už dnes svoju reálnu existenciu, resp. nadobudli iný význam.

Evidentné je to pre pojem experimentálna psychológia. Lahko sa dá dokázať, že experimentálna psychológia v zmysle Wundtovej psychológie psychických procesov už dávno neexistuje. No aj ako substitúcia všeobecnej psychológie je už dnes experimentálna psychológia historickou kategóriou. Za kulminálny bod tohto chápania možno pokladať v päťdesiatych rokoch vzniknutú Woodworth-Schlosbergovu „Experimentálnu psychológiu“, dostatočne známu v celom psychologickom svete. Skutočnosť, že sa od tých čias nepodarilo vytvoriť novšiu reprezentatívnu „experimentálnu psychológiu“, hovorí sama za seba. Nielen v oblasti všeobecnej psychológie ale aj v ďalších základných a špeciálnych psychologických disciplínach sa nakopilo toľko experimentálnych zistení, že už je prakticky nemožné zahrnúť ich do jedného, hociako rozsiahleho diela.

Z disciplinárno-odvetvového jestvovania experimentálnej psychológie sa v dôsledku spomínaného rozvoja vyhranilo v povojnových rokoch také chápanie, ktoré by sa dalo nazvať metódovo-procedúrovým. Podľa toho uplatnenie experimentálnej metódy vo výskume je tým, čo robí tú ktorú oblasť bádania experimentálnou; niektoré z nich, napr. psychofarmakologické, inžiniersko-psychologické výskumy sú priam určené na experimentovanie, iné napr. diferenciálno-psychologické, sociálnopsychologické sa viac-menej len pokúšajú o zavedenie experimentálnych postupov. Niet pochyb, že k tomuto operacionálnemu chápaniu experimentálnej psychológie prispeli pokroky v spracovaní dát, osobitne vývoj matematickej štatistiky a rozšírenie počítačov. Práve ich pôsobením sa metódové chápanie psychológie prevážilo z obsahovej na procedúrovú stránku. Typickým príkladom týchto trendov vo svetovej literatúre je objemná knižka v redakcii J. B. Sidowského „Experimentálne metódy a inštrumentácia v psychológii“ z roku 1966. V ČSSR už vyšlo druhé vydanie Chalupových skript „Metódy experimentálnej psychológie“ (1968).

Aj keď rozvoj metódovo-procedúrového chápania experimentálnej psychológie prispel k zefektiveniu výskumnej činnosti, takpovediac v celej psychológii, pre rozvoj vlastného psychologického experimentovania sa ukázal, podľa nášho názoru, málo podnetným. Skôr naopak, podporilo sa ním pretrvávanie nep psychologických postupov na získavanie dát psychológmi a inými bádateľmi ľudského správania. A tak sa aj pojem experimentálnej metódy stal osobitným problémom psychologických výskumov.

ADOPTOVANIE A ADAPTÁCIA EXPERIMENTU PSYCHOLÓGM I

Skutočnosť, že už pri zrode psychológie ako špeciálnej ved' sa do psychologického bádania zapracoval experiment, dosvedčuje geniálnu predvídavosť jej zakladateľov. Pravda, vtedajší stupeň rozvoja psychológie sotva umožňoval iné, ako prosto prevzatie experimentu tak, ako sa rozvinul v prírodných vedách.

Prvé, t. j. *mentalisticko-psychologické experimentovanie* sa v podstate usku-

točňovalo podľa paradigmy, akú svojho času používala fyzika, t. j. $\varphi = f(S)$: typickým sa stalo skúmanie vzťahov medzi fyzikálne intenzitnými vlastnosťami stimulácie a stupňom prežívania u človeka. Že to aj v psychológii nebolo bezvýznamné, dodnes dosvedčuje napr. Weberov-Fechnerov zákon.

Od tohto experimentovania v psychológii sa v princípe neodlišovala ani *psychologicko-behavioristická paradigma*, t. j. $R = f(S)$, keďže naďalej ostala len pri premenných stimulácie. Zato však zámena prežívania za správanie v prvej časti paradigmy viedla k nápadnej zmene experimentovania, pretože vypovedajúceho človeka nahradilo správajúce sa laboratórne zviera. Hoci sa tým experimentovanie v psychológii značne rozšírilo, klasicko-behavioristické bádanie neposunulo vývoj experimentovania v psychológii dopredu. Ako v mentalisticko-psychologickom, tak aj v behaviorálne-psychologickom chápaní išlo o jednokategóriový experiment, ktorý sám o sebe umožňoval zjednodušené, viac menej len fyzikalistické osvetlenie skúmaných psychických javov.

S ním sa však skúsenosť psychologických experimentátorov začala rozchádzať, keď predmetom skúmania sa stali zložitejšie formy správania. Ukázalo sa, že u zvierat zďaleka nie každé „S“ vyvoláva rovnaké „R“ a že sú to zrejme aj premenné organizmu, ktoré účinok stimulácie môžu rôzne modulovať, ba až paralyzovať. A tak sa v zhode s pokrokmi vo všeobecnej biologickej teórii zrodila v rámci vylepšeného behaviorizmu *neobehaviorálna paradigma experimentovania* s dvomi kategóriami, $s = f(S, O)$. Podľa nej správanie je funkciou nielen podnetových, ale rovnako aj organizovaných premenných.

Niet pochýb, že táto paradigma umožnila psychológom výskumy, ktoré v porovnaní s predchádzajúcimi boli exaktnejšie i validnejšie. Ukážkou toho je súbor zákonov učenia sa, ktoré sa do značnej miery aj ekologicke overili. Jednako keď sa podľa tejto paradigmy začalo experimentovať s ľudskými subjektami a s typicky ľudským správaním, do registračných záznamov experimentátorov sa dostali aj také závislé premenné, ktoré sa ukázali nezávislými od manipulovaných či kontrolovaných „S“ alebo „O“ premenných.

Všeličo teda oprávňuje neobehaviorizmom vytvorenú paradigmu nepokladať ešte za psychologicky špecifickú. Keďže v porovnaní s klasickou paradigmou behaviorizmu je obohatená o biologickú zložku, možno ju označiť za fyzikalisticko-biologickú paradigmu v psychológii.

Na túto jej obmedzenosť narazili predovšetkým bádatelia, ktorí boli vyzbrojení tradíciou mentalizmu a experimentálne bádanie uskutočňovali predovšetkým s ľudskými subjektami. K takým napr. patrilo svojho času z Európy na Harvardskú univerzitu napokon presídlený Kurt Lewin. Tento hybridizátor vtedajších psychologických koncepcií sa zapísal do dejín experimentovania v psychológii najviac tým, že živočíšne chápaný „O“ v neobehavioristickej paradigme nahradil ľudským, t. j. osobnosťou.

Keď sa potom psychologické poznanie začalo obohacovať o intenzívny rozvoj sociálnej psychológie, bolo zrejmé, že fyzikalisticko-biologická paradigma experimentovania sa v psychológii nemôže uchádzať o všeobecnosť. Navrhli sa jej revízie (napr. Fraisse, 1967) alebo aj iné varianty (napr. Howarth, Cattell, 1973).

V súčasnosti, keď počítače umožňujú takmer neobmedzené uplatňovania sa tzv. polyfaktoriálnych projektov, vylepšovanie psychologicko-neobehavioristickej paradigmy sa stalo takmer neobmedzeným. Tieto tendencie možno vyjadriť napr. takouto formulou:

$$s = f(S, O, t, p, s_1, h \dots p_1, p_2 \dots p_n)$$

Správanie je podľa toho funkciou nielen stimulácie a organizmu, ale aj takých premenných, ako je čas (t), prostredie (p), situácia (s_1), história osobnosti, či vývoja (h) a ďalších viac či menej známych premenných. A práve v zdôrazňovaní niektorej z ďalších premenných možno v súčasnej experimentálnej psychológii vidieť širokú paletu rôznych koncepcií.

Hoci smerovanie k dokonalejšej paradigme experimentovania v psychológii sa v minulosti odohrávalo prevažne v západnej psychológii, nedá sa tu nezohľadniť pôsobenie marxisticky orientovanej psychológie. Jednota bytia a vedomia, princíp historizmu, sociálna determinácia psychična, osobnostný prístup, „obščenie“ a ďalšie metodologické vodidlá priebežne sformulované sovietskymi psychológmi nabádajú, že experimentovanie v psychológii nemôže ostať na polceste svojho vývoja. Človek, tvoriaci širší systém predmetu psychologického bádania, nie je len živočíchom s naprogramovanou rečou. Nie je ani len produktom prostredia s neplánovanými efektami. Človek je však systém s najvyšším stupňom vývoja psychických funkcií. Človek je preto viacúrovňová a mnoho-rozmerná realita vymedzená simplifikovane ako biopsychosociálna entita. A pre smerovanie k podstate tejto reality môže byť psychologické bádanie ako jedno z nezastupiteľných len a len vtedy, keď sa v ňom špecificky zohľadní fungovanie psychických javov.

MÔŽU MAŤ PSYCHOLÓGOVIA AJ VLASTNÚ PARADIGMU EXPERIMENTOVANIA?

Som presvedčený o tom, že už nastal kritický vývojový okamih maximálne sa o to usilovať. Psychológii totiž hrozí, podľa môjho názoru, rozklad aj toho mála, čo zdanlivo vytvára jednotu jej systému v teórii i v praxi. Pominuli sa už síce časy priaznivé pre vznik a hegemoniu psychologických hnutí, no ako huby po daždi vyrástli v posledných dekádach psychologické školy a škôlky, t. j. rôzne chápania psychológie ako teoretického systému a praktického pôsobenia. Samozrejme, rozdielne koncepcie vo vede boli a budú, pretože tvoria významnú vnútornú silu ich vývoja. Avšak stav, že koncepcné rozdiely medzi základnými psychologickými pracoviskami v jednej krajine sú neraz väčšie, ako tie, ktoré sa vytvorili medzi „psychológiami“ rôznych regiónov, krajín, spoločností, je priam alarmujúci. Existuje však dosť dôvodov predpokladať, že psychologické obce sveta by sa mohli zjednotiť v akceptovaní prinajmenšom troch východísk:

1. Psychické javy nie sú už hypotetickou, ale plauzibilnou realitou tohto sveta, ktorú možno preukázať všeobecne používanými prostriedkami vedy.

2. Psychické javy nevznikajú samy od seba, ale odzrkadľujú zmeny vnútorného i vonkajšieho prostredia ich nositeľov, sú teda mentálnou reprezentáciou.

3. Psychické javy neostávajú len na úrovni ideálnej projekcie sveta, ale aktívne vstupujú do životnej existencie vyšších organizmov a osobitne človeka.

Uvedené tézy sú azda maximálnym zovšeobecnením toho, čo sa v doterajšom vedeckom bádani príslušných fenoménov dosiahlo. Práve preto by mohli vstúpiť aj do súčasného vymedzenia samej psychológie. Psychológia predstavuje teda tú zložku vedy, ktorá je kompetentná skúmať ako psychické javy vznikajú a čo spôsobujú v systéme, v ktorom existujú.

Pochopiteľne, že akceptovanie predtým uvedených východísk ako aj pred chvíľou vymedzeného poslania psychológov môže za súčasného stavu poznania vyústiť do rôznych ciest, stratégií na dosahovanie finálneho cieľa psychológie.

My sa napr. aktívne pripájame k tým súčasným tendenciám v psychológii, čo vychádzajú z teórie odrazu a rozpracúvajú regulačnú koncepciu. Psychické javy pokladáme za najvyššie reflexívno-regulačné jednotky v človeku. Teraz však nejde o to, aby sme túto koncepciu ďalej tu zdôvodňovali (pozri Kováč, 1930). Konštatujeme len, že vychádzajúc z nej uskutočnili sme svojho času niekoľko experimentálnych výskumov so základnými poznávacími procesmi. Priniesli nové pohľady a doviedli nás napokon k pokusu o vylepšenie paradigmy pre experimentovanie v psychológii, a to takto:

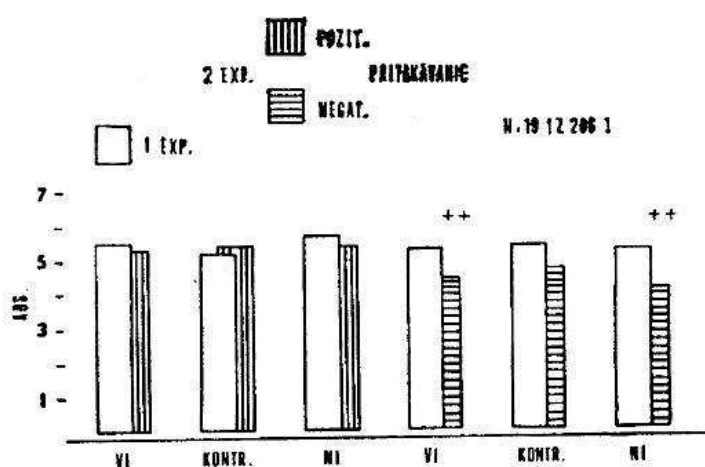
$$s = f \psi (O, S)$$

Aj keď sa táto paradigma zdá na prvý pohľad jednoduchšou ako posledne uvedená, v skutočnosti je komplexnejšia. Je totiž štvorkategóriová: v porovnaní s predchádzajúcimi je tu ešte ψ – kategória psychických javov, zaradenie ktorej si priam vynucuje prvá z východískových téz všeobecne predpokladanej teórie psychológie. Jednako však samé zaradenie kategórie psychických javov do paradigmy experimentovania v psychológii nerobí z nej ešte psychologickú paradigmu. Aj Fraissova paradigma kalkuluje s psychickými premennými v rámci kategórie „P“ (osobnosť). No postavenie kategórie psychických javov do jednej roviny s kategóriami stimulácie, organizmu a ďalších treba pokladať za ontologický redukcionizmus. Psychické javy vytvárajú existenciou reči, rozhodovania, plánovitého konania, tú úroveň človeka, ktorá je nielen kvalitatívne svojská, ale v človeku aj najvyššia. Z toho plynie, že kategóriu psychických javov treba v paradigme, ktorá má byť psychologicky špecifickou, zaradiť na osobitné miesto.

Nami navrhnutú paradigmu možno teda zverbalizovať najvšeobecnejšie takto: psychológovia sú kompetentní skúmať, ako psychické javy vplyvajú na správanie človeka v jeho závislostiach od organizmu a od prostredia. Tí psychológovia, ktorí sa opierajú o teóriu odrazu a koncepciu regulácie, spresňujú príslušnú verbalizáciu takto: psychológovia majú skúmať psychickú reguláciu správania v jej organizmovej determinácii, predovšetkým neurofyziologickej, a vplyvov prostredia, predovšetkým spoločenského. A my, čo sme navyše prevažne experimentálne činní psychológovia, usilujeme sa odhaľovať regulačné pôsobenie psychických premenných na správanie v rámci kontroly a manipulovania s ostatnými premennými organizmu a premennými situácie.

Na ilustráciu takéhoto smerovania jeden príklad.

Administrovali sme väčšiemu výberu mladých žien ($n = 281$) viaceré osobnostné škály s cieľom pripraviť si pre laboratórny výskum s pamäťou extrémne skupiny probandov; extrémne, pokiaľ ide o subjektívnu neistotu—istotu ako osobnostnú črtu. Naše experimentovanie však nespočívalo len v manipulácii a kontrole „S“ premenných alebo „O“ premenných (psychologicko-neobehaviorálna paradigma). A riešilo nám ani len o to, zistiť, aké sú vzťahy medzi pamäťovými výkonmi a neistotou—istotou (tzv. korelačný výskum). Zamerali sme sa experimentovať priamo s psychickými premennými, v danom prípade so subjektívnou neistotou—istotou probandov, a to takto: Experimentátor podľa pripraveného plánu opatroval jednotlivé pamäťové výkony probandov prejavmi pozitívneho, inokedy negatívneho hodnotenia, alebo ich nijako nekomentoval. Predpokladali sme, že táto manipulácia vyvolá odlišné účinky u extrémne istých, na rozdiel od extrémne neistých osôb a že teda takto navodené zmeny v neistote—istote probandov ovplyvnia — odlišne budú regulovať skúmané reprodukčné a rekogničké výkony. Hypotézy sa do značnej miery potvrdili, čo tu ilustrujem niekoľkými výsledkami.

Obr. 1. Reprodukcia slov.

Hoci sa paradigme, podľa ktorej sme uskutočnili experimenty s pamäťou, dá všeličo vyčítať, jedno by sa jej nemalo uprieť: jej psychologický charakter. Spochýbava v tom, že v mnohoúrovňovej závislosti pamäťových výkonov od stimulačných a organizmových kategórií premenných sa experimentálnym postupom osobitne skúmal vplyv kategórie psychických premenných, zastúpených tu extrémnymi stupňami neistoty–istoty ako dimenziami osobnosti. Samozrejme, namiesto je predpokladať celý rad, ba takmer neobmedzené množstvo psychoregulačných pôsobení v pamäťových výkonoch. Či všetky sú prístupné experimentálnemu manipulovaniu „ad hoc“, je otázka, do ktorej sa tu nechceme púšťať. Zato však opätovne chceme podčiarknuť, že prvoradou úlohou psychológov je skúmať špecifickosť fungovania psychických javov v mnohoúrovňovej realite, ktorú tvorí ľudské správanie. To súčasne znamená nezotrvávať len pri takom experimentovaní, kde sa psychické nepriamo usudzuje z pôsobenia S, O a ďalších premenných týchto dvoch kategórií. To pravda, na druhej strane neznamená, že sa v konkrétnom experimentovaní nemajú rozširovať alebo akcentovať rôzne aspekty „S“ a „O“ premenných. Naďalej ostáva aktuálnym sledovať napr. probabilistické aspekty stimulácie, ako to požaduje informačná psychológia, inokedy premenné „C“, t. j. kontext stimulácie, resp. tzv. „Bezugsystem“ (Lauterbach, Sarris, 1980), alebo, kde je to možné, premennú „obščenia“, vyzdvihovanú do popredia B. F. Lomovom a jeho spolupracovníkmi (Lomov, 1981). V prípade „O“ premenných ostáva naďalej aktuálnym zohľadňovať dynamiku biodromálnych zmien (napr. Ananiev, 1980), efekty procesu učenia, alebo napr. dôsledky biochemických zmien v organizme vyvolávaných bežnými návykovými drogami. Všetky tu uvedené i ďalšie „S“ a „O“ premenné môžu byť predmetom experimentovania psychológov. Vlastné psychologické experimentovanie však spočíva, ako to už bolo tu zdôraznené, predovšetkým v manipulovaní s psychickými premennými (bližšie Kováč, 1976).

VÝHLADY PSYCHOLOGICKÉHO EXPERIMENTOVANIA

Je teda zrejmé, že experimentovať možno nielen v tradičných oblastiach, ale aj v psychickej sfére.

Experimentovanie v psychológii sa však, podľa môjho názoru, ešte zďaleka nestalo psychologickým experimentovaním. Naďalej ešte prevažujú psychologické projekty, v ktorých sa experimentovanie obmedzuje na manipulovanie či

kontrolu stimulačných, organizmových a ďalších nep psychologických premen-
ných. Osmieťujem sa odhadnúť, že až 80–90 % súčasných experimentálno-psy-
chologických aktivít prebieha podľa psychologicky nešpecifických paradigiem.
A toto podozrenie nevyslovujem tu preto, aby som vyvolal odpor tých, ktorých
sa to priamo týka. Naopak, pokúšam sa, ako už neraz predtým (napr. Kováč,
1976), vyprovokovať čo najviac takých výskumov, ktoré budú vskutku experi-
mentálno-psychologické. Len z výsledkov takýchto výskumov možno smerovať
k systému psychologických poznatkov, k prepotrebnej všeobecnej teórii psy-
chológie.

Chceli sme súčasne podčiarknúť aj to, že otázka premeny experimentovania
v psychológii na vlastné psychologické experimentovanie nie je aktuálna len
pre výskumných pracovníkov. Je to, podľa nás, kruciálna otázka celej psycho-
lógie a teda aj tej prevažujúcej časti psychológov, ktorá pôsobí v rôznych úse-
koch odbornej praxe. Aj pre tieto aktivity platí, že majú byť predovšetkým
psychologicky vlastné, špecifické. Napr. kým pre pacienta s psychosomatickým
ochorením môže medicínský terapeut veľa urobiť, podávaním relevantných far-
mák, či psychofarmák, klinický psychológ je povolaný „vstúpiť“ na určitý čas
do autopsychoregulačného pôsobenia človeka postihnutého dajakým psychoso-
matickým ochorením. Podobné by sa dalo upresniť aj pre aktivity iných, napr.
podnikových psychológov. Je len prirodzené, že dnes by sa už malo pracovať
v takom prostredí, kde sa už realizovali úpravy stimulujúce pracovný výkon.
No najvlastnejšia aktivita podnikových psychológov sa má zamerať na priame
zásahy do tej sféry, kde vzniká spokojnosť s prácou, pohodá v kruhu spolupra-
covníkov, rozvíjanie osobností pracujúcich (pozri napr. Taranov, 1980).

Storočnica psychológie, pri ktorej by si história vedy mohla pripomenúť pre-
nik experimentovania do novej, podstatne novej sféry, by mala pre psychológov
byť medznikom na ceste plného zužitkovania predností experimentálnych po-
stupov v teórii i v praxi. A v tejto súvislosti treba vysloviť nádej, že súčasné
príznaky úsilia oživiť experimentovanie v psychológii nebudú len módnym ja-
vom, ale trvale zakoreneným trendom vyzrievania psychológie ako modernej
vedy a nezastupiteľnej odbornosti v spoločenskej praxi.

L I T E R A T Ú R A

- Ananiev, B. G.: Človek ako predmet vedeckého poznania. Psychodiagn. a didakt. testy, Bratislava 1980.
- Fraisse, P.: Kapitoly z experimentálnej psychológie. SPN, Bratislava 1967.
- Howarth, E., Cattell, R. B.: The multivariate experimental contribution to personality research. V: B. B. Wolman, Handbook of General Psychology, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1973.
- Chalupa, B.: Metody experimentální psychologie. SPN, Praha 1968.
- Kováč, D.: Experiment in der Psychologie: Weg des Suchens der psychologischen Wahrheit. Studia psychol., 18, 1976, 2, 99–108.
- Kováč, D.: Problema psichičeskoj regulacii povedenia: metodologia, teoria, eksperiment. Psychol. žurnal, 1, 1980, 3, 45–57.
- Lauterbach, W., Sarris, V. (Hrsgs.): Beiträge zur Bezugssystemforschung, Huber, Bern 1980.
- Lomov, B. F. (red.): Problema obščeniija v psichologii. Nauka, Moskva 1981.
- Parthey, H., Wahl, D.: Die experimentelle Methode in Natur und Gesellschaft-Wissenschaften. Verlag d. Wissenschaften, Berlin 1968.
- Sidowski, J. B. (Ed.): Experimental Methods and Instrumentation in Psychology. McGraw-Hill, New York, 1966.
- Taranov, E. V., Gračev, A. A., Gjuppen, V. N.: Čelovek v proizvodstvennoj organizacii. Kurgan 1981.
- Woodworth, R. S., Schlosberg, H.: Experimentálna psychológia. Vydav. SAV, Bratislava, 1959.

РЕЗЮМЕ

Психологическое
экспериментирование
в прошлом и сегодня

Д. Ковач

Со времен В. Вундта экспериментальная психология развивалась в двух концептуальных направлениях: экспериментальная психология как экспериментально-отраслевая составная часть психологии и экспериментальная психология как методологическое исследование в психологии (например, Д. Б. Сидовски). В настоящее время можно отметить значительное число тенденций возродить экспериментирование в психологии.

При возникновении психологии как предметной науки в психологических лабораториях эксперименты проводились на основе парадигма $\psi = f(S)$. От этого психически-физического парадигма на очень отличался бихевиористско-физический парадигм $R = f(S)$. Обогащение принесло включение «О» (организменных) переменных в парадигм экспериментирования. Известную формулу поведение = $f(S, O)$ однако, нельзя еще считать специфически психологической, хотя некоторые исследователи и заменили в ней «О» животных на «Р» человека (личность). Учитывая предшествующее, можно обозначить необихевиористский парадигм как физически-биологический парадигм в психологии. От него, по-существу, не отличаются те парадигмы, которые в настоящее время позволяют реализовать многофакторные экспериментальные планы (компьютеризация); расширение формулы за счет других переменных, таких как время, ситуация, контекст и т. д. еще не обеспечивает ее психологическую специфику.

Психологи должны вскрывать закономерности того, как психические явления возникают и участвуют в поведении. Из этого следует, что главным для них является экспериментирование с психическими переменными, т. е. манипуляция и контроль психических состояний, процессов, свойств. На основе этого и в согласии с концепциями регуляции в психологии, мы предложили следующий парадигм:

$$s = f \psi (O, S).$$

Психологические эксперименты должны вскрывать регуляционное воздействие психических переменных на поведение в рамках манипуляции и контроля над остальными переменными организма и

стимуляции. В качестве иллюстрации плодотворности такого подхода могут служить экспериментальные исследования памяти и их результаты.

В настоящее время лишь небольшая часть экспериментальных исследований проводится по специфически психологическим парадигмам. Будущее развитие психологии как специальной науки и незаменимой области общественной практики зависит, однако, прежде всего от собственно психологических подходов и соответственно таких же результатов.

SUMMARY

Psychological
experimentation once
and nowadays

Kováč D.

Since the time of W. Wundt experimental psychology has passed through two conceptual changes: experimental psychology as a discipline-branch of psychology and as methodological-procedural study within psychology (e. g., J. B. Sidowski). At present, there are several tendencies to revise experimentation in psychology.

At the time of psychology coming into existence as an object science, experimentation in psychological laboratories was according to the paradigm $\psi = f(S)$. There was not much of an advance upon this mentalistic-physical paradigm in the behavioural-physical formula $R = f(S)$. The enrichment was only the inclusion of "O" (organism related) variables into the paradigm of experimentation. But this well-known formula behaviour = $f(S, O)$, still cannot be regarded as psychologically specific, although some scientists exchanged the animal "O" for human "P" (personality). In view of the above we may describe the neobehavioural paradigm as physical-biological in psychology. Not essentially different from it are those formulae which at present make possible polyfactorial experimental plans (computerization); to expand the formula by other variables, as time, situation, context and so forth, does not yet guarantee its psychological specificity.

Psychologists are called upon to discover the laws of how psychological phenomena come into being and influence behaviour. Hence it may be inferred that their main task is to experiment with psychological variables, i. e., manipulation and control of psychological states, processes, traits. Bearing this in mind and

with reference to regulatory conception in psychology, we have suggested the following paradigm:

$$s = f \psi (O, S).$$

Psychological experimentation is required to explore regulatory effects of psychological variables on behaviour as part of the manipulation with and regulation of other O-variables and of stimulation. To illustrate the fruitfulness of

such a procedure, we present an experimental plan and some results of a memory study.

At present only a small proportion of experimental research in psychology is based on psychologically specific paradigms. The future development of psychology as a specific science and an in-substitutable specialist branch in social practice is, however, first and foremost dependent on psychologically specific procedure and their corresponding outputs.